

Piotr Krajewski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-7233-899X

piotr529@wp.pl

Paweł Onufrijuk

ORCID: 0009-0003-8246-0341

p.onufrijuk@wp.pl

Definiowanie kultury inspirowane prawami człowieka w świetle zmagania o zachowanie języka ukraińskiego

Wstęp

Kultura i język są dobrami narodowymi, dzięki którym w najłatwiejszy sposób można zidentyfikować daną narodowość. Jak jednak rozpatrywać posługiwanie się językiem w państwie, w którym oprócz oficjalnie przyjętego (urzędowego) część społeczeństwa używa na co dzień innego języka? Czy to oznacza, że osoby te nie identyfikują się jako członkowie tego narodu i wiążącej się z nim kultury oraz tożsamości narodowej?¹

W historii bywało tak², że w przełomowych chwilach – jak w przypadku Polaków – język i kultura stawały się najważniejszymi elementami scalającymi naród w poczuciu wspólnej tożsamości narodowej, podtrzymując świadomość posiadania własnej godności i odrębności. Z uwagi na to w niniejszym tekście poruszono kwestię definiowania kultury inspirowanej prawami człowieka w świetle wojny w Ukrainie, gdyż toczący się tam konflikt może doprowadzić do zniszczenia – oczywiście oprócz ludzi i gospodarki – obiektów kultury i języka utrwalonych w formie materialnej. Na Czerwonej liście obiektów kultury Ukrainy, stworzonej przez Międzynarodową Radę Muzeów (ICOM), za-

---

¹ Sytuację „współistnienia” kilku języków w Ukrainie – zresztą tak jak w samej Rosji i w wielu innych państwach – można określić jako normalną, a zarazem nadzwyczaj skomplikowaną, obciążoną licznymi zaszłościami historycznymi, których samo tylko nakreślenie wymagałoby znacznie większego opracowania.

² Przykładem tego niech będzie choćby sprzeciw narodu polskiego przed germanizacją czy rusyfikacją przez zaborców, gdy nie istniało państwo polskie.

groźonych zniszczeniem są m.in. rękopisy i starodruki sporządzone w językach arabskim, greckim, hebrajskim, łacińskim i oczywiście te spisane cyrylicą. Może też dojść do bezpowrotnej utraty książek, które są pierwszymi drukami literatury ukraińskiej spisanej w języku powszechnym³. Dlatego tak ważne jest, aby społeczność międzynarodowa nie zapominała, że konflikt ten nie toczy się jedynie o terytorium czy o strefę wpływów, ale jego wynik wpłynie na możliwość istnienia kultury i świadomości narodowej Ukraińców w przyszłości.

W niniejszym artykule, za pomocą metod opisowej i prawnohistorycznej, przeanalizowano tylko fragment znacznie bogatszej przeszłości przedmiotu podjętego badania, tj. opartej na języku i zmagającej się z przeciwnościami kultury, która nie po raz pierwszy znalazła się w niebezpieczeństwie. Celem sugerowanym tytułem pracy jest zatem próba „dointerpretowania” definicji kultury inspirowanej prawami człowieka w świetle toczącej się wojny w Ukrainie.

Kultura – wśród podstawowych praw człowieka

Kultura, będąca podstawą życia społecznego i funkcjonowania jednostki w grupie, jest prawem człowieka; faktu tego nie można ignorować. Prawo to, usankcjonowane art. 27 Powszechnej deklaracji praw człowieka⁴, daje każdemu możliwość uczestniczenia w życiu wspólnoty. Słowo „kultura” kryje w sobie wiele znaczeń i nie można go zredukować do konkretnej definicji. Mimo to w dokumentach, również tych będących owocem prac UNESCO, kulturę uznaje się za coś, co w sposób szczególny wiąże się z godnością osoby; jest wyrazem tej godności, bo przez jej ochronę chroniony jest też człowiek.

We wstępie do rekomendacji UNESCO w sprawie uczestniczenia i udziału osób w życiu kulturalnym (1976) zaznaczono, że kultura jest integralną częścią życia społecznego i w związku z tym należy ją postrzegać w szerokim kontekście ogólnej polityki państwa; w swej istocie jest zjawiskiem społecznym, powstałym w wyniku współpracy jednostek, efektem ich twórczej działalności; nie jest jedynie gromadzeniem i udostępnianiem dzieł sztuki, wiedzy i nauk humanistycznych, ale jest jej zdobywaniem, sposobem życia wynikającym m.in. z potrzeby komunikowania⁵.

---

³ Red List Of Cultural Objects At Risk Ukraine, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/11/Emergency-Red-List-Ukraine-%E2%80%93-English.pdf> (data dostępu: 21.04.2024).

⁴ Powszechna deklaracja prawa człowieka, Paryż, 10 grudnia 1948 r., <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> (data dostępu: 25.11.2023).

⁵ Recommendation on Participation by the People at Large in Cultural Life and their Contribution to It, <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/recommendation-participation-people-large-cultural-life-and-their> (data dostępu: 27.11.2023).

Propozycję normatywnej definicji kultury znajdujemy w preambule Powszechnej deklaracji o różnorodności kulturowej (2001), w której stwierdzono, iż „kultura powinna być postrzegana jako zespół cech duchowych i materialnych, intelektualnych i uczuciowych, charakteryzujących społeczeństwo lub grupę społeczną i że obejmuje ona, oprócz sztuki i literatury, sposoby życia, formy wzajemnego współżycia, systemy wartości, tradycje i wierzenia”⁶.

Konwencja UNESCO z 2003 r. wzbogaciła definicję kultury o inny ważny, niematerialny aspekt, obejmujący wszystkie „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”⁷.

Ochrona własnego (i w ogóle całego) dziedzictwa kulturowego, jakiegokolwiek społeczności i tworzących ją jednostek, jest zatem prawem podstawowym człowieka, a w niektórych przypadkach, zwłaszcza zagrożenia, również i obowiązkiem. Dotyczy to też kultury reprezentowanej przez grupy mniejszościowe i zanikające. Wzmocnieniem dla tego stanowiska jest również wyraźne stwierdzenie, że „różnorodność kulturowa może być chroniona i promowana jedynie wtedy, gdy zagwarantowane są prawa człowieka i podstawowe wolności, takie jak wolność wypowiedzi, informacji i komunikowania, a także gdy jednostka ma możliwość wyboru form wyrazu kulturowego”⁸.

W podkreślaniu znaczenia kultury wyrażającej się w oryginalności i różnorodnych przejawach tożsamości cechujących grupy i społeczności rodziny ludzkiej (w ujęciu czasowym i przestrzennym) nie może zabraknąć art. 1 Powszechnej deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej, w którym zaznaczono, że różnorodność kulturowa stanowi „wspólne dziedzictwo ludzkości i musi zostać uznana oraz potwierdzona dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń”. Krótko mówiąc, jest to prawo również podstawowe, jak inne prawa naturalne. W tym znaczeniu również niemal symboliczne działania, jak chociażby publikowanie tekstów prasowych, czytanie i zbieranie informacji, jest stosowaniem tego prawa w odniesieniu do kultury i wyrazem ochrony tego, co kulturę stanowi.

---

⁶ Definicja zgodna z postanowieniami Światowej Konferencji o Polityce Kulturalnej (MON-DIACULT, Mexico, 1982), Światowej Komisji Kultury i Rozwoju (Our Creative Diversity, 1995) oraz Konferencji Międzyrządowej o Politykach Kulturalnych dla Rozwoju (Sztokholm, 1998). Por. Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl/kultura/roznorodnosc-kulturowa/deklaracja-unesco/> (data dostępu: 27.11.2023).

⁷ Art. 2 ust. 1 konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. (Dz.U. Nr 172, poz. 1018).

⁸ Art. 2 konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585).

Wiązanie kultury z paradygmatem praw człowieka staje się bardziej znaczące wtedy, gdy jest ona odnoszona do godności człowieka. Mimo posługiwania się wielością znaczeń i opisów tak jednej, jak i drugiej wartości chronionej dokumenty międzynarodowe właśnie w kulturze widzą materializowanie się człowieczeństwa. W deklaracji z Meksyku stwierdzono, że to kultura „czyni nas specyficznymi ludźmi, istotami racjonalnymi, wyposażonymi w krytyczny osąd i zaangażowanie moralne. To poprzez kulturę wybieramy wartości, do których się odwołujemy i dokonujemy wyborów. To poprzez kulturę człowiek wyraża siebie, uświadamia sobie swoje człowieczeństwo, uznaje swoją niekompletność, kwestionuje swój dorobek, niestrudzenie poszukuje nowych znaczeń i tworzy dzieła, poprzez które przekracza swoje ograniczenia”⁹.

Widząc w kulturze oraz w najróżniejszych intelektualnych i materialnych jej przejawach pierwotną i najważniejszą emanację człowieczeństwa jako takiego, jasne się staje to, dlaczego już w art. 1 Powszechnej deklaracji o różnorodności kulturowej stwierdzono, że „różnorodność kulturowa jako źródło wymiany, innowacyjności i kreatywności jest dla rodzaju ludzkiego równie niezbędna jak różnorodność biologiczna dla przyrody”¹⁰ – tak jak zmienność genetyczna jest niezbędna dla biologicznego istnienia w czasie, tak różnorodność kulturowa wyznosi człowieka ponad wymiar jego fizycznego istnienia.

Najważniejszym i chyba najbardziej oczywistym przejawem kultury jest język. Oprócz tego, że stanowi formę związaną z określonym, konkretnym znaczeniem kulturowym i pragmatyką, jest przede wszystkim narzędziem wyrażającym głębię struktury człowieka mówiącego – własnego ja; dzięki niemu „ja” jest w stanie wyrażać swój wewnętrzny świat, swoją osobistą filozofię życia, świadomość własnego istnienia. Nie powinno zatem dziwić, że w przypadku konfliktu pierwszym „kanałem”, który taki fakt sygnalizuje i zarazem „ofiara” tego konfliktu, bywa właśnie język. Przykładem tego mogą być historyczne i obecne napięcia wynikające z aspiracji mocarstwowych państwa rosyjskiego i suwerennościowych ambicji Ukrainy.

Presja językowo-kulturowa Rosji wobec Ukrainy

W lutym tego roku minęły dwa lata od rozpoczęcia pełnoskalowej agresji Rosji przeciwko Ukrainie. Często zapomina się, że tak naprawdę wojna ta rozpoczęła się 10 lat wcześniej, bo już w roku 2014. Wówczas państwo rosyjskie z pogwałceniem prawa międzynarodowego anektowało część terytorium Ukra-

⁹ Mexico City Declaration on Cultural Policies World Conference on Cultural Policies Mexico City, 26 July – 6 August 1982, s. 41, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505> (data dostępu: 23.02.2024).

¹⁰ Art. 1 Powszechnej deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej.

iny – Autonomiczną Republikę Krymu¹¹ oraz doprowadziło do stworzenia dwóch separatystycznych republik: Ługańskiej i Donieckiej¹².

Ukraińcom udało się obronić niepodległość swojego państwa, jednak walki wciąż trwają i nikt nie wie, jak ten konflikt się zakończy. Chodzi w nim jednak o coś więcej, niż tylko o obronę integralności terytorium, mianowicie o możliwość istnienia Ukraińców jako odrębnego od Rosjan narodu, który posiada własną historię, kulturę, język, aspirującego do podążania w kierunku cywilizacji państw zachodnich.

Bez względu na polityczne rozstrzygnięcie konfliktu, najbardziej mogą ucierpieć bronione w nim wartości. Działaniami wojennych zagrożone jest dziedzictwo kulturowe Ukrainy, które jeżeli zostanie zniszczone, nie będzie w stanie powrócić do swojej pierwotnej formy. To powód, dla którego w niniejszym artykule poruszono kwestię dziedzictwa kulturowego (z pewnym silniejszym zaakcentowaniem znaczenia języka, który jest jego emanacją i posługującego się nim narodu) jako prawa człowieka wraz z uzasadnieniem jego ochrony w toczącym się konflikcie.

Istoty problemu nie można uchwycić bez przynajmniej krótkiej retrospekcji niektórych faktów historycznych. Należy zaznaczyć, że w przeszłości państwo rosyjskie, niezależnie od ustroju społeczno-politycznego, w jakim funkcjonowało, nigdy nie zmieniło podejścia do odrębności tożsamości narodowej i kulturowej Ukraińców¹³. W czasach Rosji carskiej usilnie próbowano ich asymilować i rusyfikować. Świadczą o tym dwa ważne akty prawne – okólnik Wałujewa z 1863 r. oraz rozwijający przyjęte w nim regulacje ukaz emski z 1876 r., podpisany przez cara Aleksandra II¹⁴.

¹¹ Przykładem tego może być Memorandum budapesztańskie, zawarte pomiędzy Ukrainą, USA, Rosją i Wielką Brytanią, w którym państwo ukraińskie za przekazanie swojego arsenału nuklearnego, który był w jej władaniu po rozpadzie ZSRR, otrzymało m.in. od stron tego porozumienia zobowiązanie do poszanowania niepodległości i suwerenności oraz istniejących granic Ukrainy. Więcej na ten temat: A. Kleczkowska, *Memorandum Budapesztańskie – umowa międzynarodowa czy niewiążące porozumienie?*, <https://wladzasadzenia.pl/2021/20/memorandum-budapesztańskie-umowa-miedzynarodowa-czy-niewiazace-porozumienie.pdf> (data dostępu: 3.03.2024).

¹² Report on Preliminary Examination Activities (2019), s. 67–68, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf> (data dostępu: 3.03.2024).

¹³ Motywy kryjące się za tak przyjętą polityką władz rosyjskich dobrze zobrazował prof. Zbigniew Brzeziński, doradca do spraw bezpieczeństwa prezydenta USA Jimmy’ego Cartera w latach 1977–1981. Zwracał on uwagę, że „bez Ukrainy Rosja przestaje być imperium euroazjatyckim (...)” i „jeżeli jednak Moskwa ponownie zdobędzie władzę nad Ukrainą, wraz z pięćdziesięcioma dwoma milionami jej obywateli, ogromnymi bogactwami naturalnymi oraz dostępem do Morza Czarnego, automatycznie odzyska możliwość stania się potężnym imperium spinającym Europę i Azję” – zob. Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1998, s. 40–46.

¹⁴ Pierwszy z wymienionych dokumentów został wydany przez Ministra Spraw Wewnętrznych Imperium Rosyjskiego Piotra Wałujewa i skierowany do komitetów cenzury. O języku ukraińskim wypowiada się on w nim w następujący sposób: „(...) Języka małorosyjskiego nie było, nie ma i być nie może, dialektu tego używa prosty lud, a jest niczym innym, jak językiem rosyjskim, tylko zepsutym wpływem Polski, język ogólnorosyjski jest tak samo zrozumiały dla małorusów, jak i wielkorusów i nawet bardziej zrozumiały niż ten dialekt, jaki wymyślają dla niego niektórzy

Epoka komunizmu nie była mniej tragiczna dla ukraińskiej kultury. Mimo zlikwidowania w 1921 r. Ukraińskiej Republiki Ludowej kultura ukraińska w latach 1920–1930 pręźnie się rozwijała. Po likwidacji Ukraińskiej Republiki Ludowej komuniści przejmujący władzę, w celu umocnienia swojej pozycji, zdecydowali się na utworzenie ZSRR, obejmującego swoim bytem państwowym wszystkie komunistyczne republiki ludowe. Tak też się stało z Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką, w której ruch narodowy, mimo nieudanej próby uzyskania niepodległości, był silny. Komuniści, chcąc przejąć władzę, początkowo sprzyjali rozwojowi kultury poszczególnych narodów ZSRR. Toteż ten okres szybkiego i nieskrępowanego rozwoju kultury ukraińskiej określa się „procesem ukrainizacji”. Sukcesy z nim związane zaskoczyły jednak komunistów, którzy zdali sobie sprawę, że ten kierunek polityki może stanowić realne zagrożenie dla reżimu¹⁵.

Rewizja polityki kulturalnej przyszła dość szybko. Już w 1929 r. uderzono w ukraińską literaturę. Ruszyły pokazowe procesy ukraińskiej inteligencji za rzekomą przynależność do fikcyjnej organizacji Wspólnota Wyzwolenia Ukrainy. W sfingowanych procesach od 9 marca do 19 kwietnia 1930 r. oskarżono 45 osób¹⁶. Szacuje się, że w latach 30. XX w. rozstrzelano, zamordowano

---

małorusini i szczególnie Polacy – tak zwany język ukraiński”. Dokument ten wywarł poważne skutki prawne, pozwalając na drukowanie tylko dzieł napisanych w języku małorosyjskim (ukraińskim), które można było zaliczyć do literatury pięknej, zabraniając drukowania tych książek w języku ukraińskim, które miały charakter publikacji religijnych, naukowych albo przeznaczonych do dla nauczania. Zob. Циркуляр. Секретно. Кієвському, Московському і Петербурзькому цензурним комітетамъ (Валуєвський циркуляр), tekst w języku ukraińskim dostępny na stronie: [https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1863\(06\)30.Valuev.cirkulyar.php](https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1863(06)30.Valuev.cirkulyar.php) (data dostępu: 10.03.2024). Celem drugiego ze wspomnianych dokumentów było maksymalne wyhamowanie możliwości rozwijania ukraińskiej tożsamości narodowej i kulturowej. Regulacje w nim zawarte prowadziły do rugowania języka ukraińskiego praktycznie ze wszystkich sfer życia społecznego. Zabroniono używania języka ukraińskiego w szkołach, cerkwiach, wydawanych gazetach, tłumaczeniach, czasopismach, publikacjach naukowych, teatrze, przestrzeni publicznej i w wystąpieniach. Zabroniono wwożenia do Imperium Rosyjskiego jakichkolwiek książek w języku ukraińskim pochodzących z zagranicy. Zlikwidowano gazetę „Kijowski Telegraf” oraz Południowo-Zachodni Oddział Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego w Kijowie, a dwóch głównych jego członków Pawło Czubyńskiego i Michaiła Drahomanowa zmuszono do emigracji. Zob. В. Статеева, *Західноєвропейські видання другої половини XIX ст. про правове становище української мови в підросійській Україні* *Western* [European editions of the second half of the XIX century. on the legal status of the Ukrainian language in sub-Russian Ukraine], [w:] I. Сабадош (red.), *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* [Modern problems of linguistics and literary studies], Užhorod 2009, s. 123–124.

¹⁵ Jako przykład można wymienić choćby sformułowane przez ukraińskiego pisarza Mykołę Chwyłowego popularne hasło „Dalej od Moskwy!” w kontekście rozwoju ukraińskiej kultury.

¹⁶ Wśród nich znaleźli się m.in. przedstawiciele Ukraińskiej Akademii Nauk: historyk literatury Serhij Jefremow, literaturoznawcy Wołodomyr Durdykiwskij i Andrij Nikowskij oraz pisarka Ludmyła Straryćka-Czerniachowska. Ich rehabilitacja nastąpiła dopiero w 1989 r. Jednocześnie rozpoczęły się prześladowania ukraińskich komunistów, którzy sprzeciwiali się takim działaniom; w areszcie, nie wytrzymując nacisków psychicznych, samobójstwo popełnili Komisarz Ludowy ds. Edukacji Ukrainy Mykoła Skrypnik oraz autor wcześniej prezentowanego hasła pisarz Mykoła Chwyłowyj.

w więzieniach oraz w obozach dla więźniów politycznych ponad pół tysiąca literatów i badaczy. Okres ten w ukraińskiej historii i literaturze nazwano później „rozstrzelanym odrodzeniem”¹⁷.

Jednak najbardziej tragiczne prześladowania miały dopiero nastąpić, od-ciskając piętno na wielu pokoleniach Ukraińców. Mowa o umyślnie wywołanym przez komunistów powszechnym głodzie, który do historii przeszedł pod nazwą Wielkiego Głodu z lat 1932–1933 (ukr. *Hołodomor*) i przyniósł śmierć blisko 4 mln ludzi¹⁸. To przykład jednej z najbardziej brutalnych zbrodni ludobójstwa, który skalą i poziomem zorganizowania może odpowiadać chyba tylko zbrodni niemieckiej na okupowanych ziemiach Europy Wschodniej lub prześladowaniu Ormian.

Przyczyn ukraińskiego Wielkiego Głodu doszukiwać się można w samej ideologii komunizmu, a konkretnie w jego polityce agrarnej opierającej się na tworzeniu kołchozów, a nie samodzielnym prowadzaniu własnych gospodarstw przez chłopów. Ich to obciążono za niepowodzenia zainicjowanej industrializacji¹⁹. Władze postanowiły zdławić opór chłopstwa, rozwiązując jednocześnie problem nacjonalizmu ukraińskiego. Rozpoczęto przymusową konfiskatę płodów rolnych, produktów spożywczych i wszystkiego, co mogłoby być wymienione na żywność. To pozbawiło Ukraińców nawet minimum środków niezbędnych do przeżycia i wywołało głód. Jednoczesne wprowadzenie zakazu przemieszczania się ludzi z terytoriów Ukrainy i Kubania²⁰ do innych republik uniemożliwiło ratowanie się wyjazdem. W ten sposób ponad 20 mln ludzi

¹⁷ L. Sirik, *Tragiczne i traumatyczne skutki polityki radzieckiej wobec literatury ukraińskiej*, „ТЕКА Комисји Польско-Українських Зв’язків Культури” 2018, t. 6, nr 13, s. 127–130.

¹⁸ Zob. *Дослідження демографії Голодомору 1932–1933 рр.* [Study of demography of Holodomor 1932–1933], <https://idss.org.ua/holodomor> (data dostępu: 10.03.2024). Jak stwierdzili Robert Conquest i James Mace, którzy zajmowali się sprawą Hołodomoru w ramach niezależnej komisji powołanej przy Kongresie USA w latach 80. XX w., zbrodnia ta odpowiadała zbrodni ludobójstwa w myśl przepisów Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r., *Raphael Lemkin. Soviet genocide in Ukraine. The article in 33 languages*, Kijów 2020, s. 7, <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Lemkin.pdf> (data dostępu: 26.11.2023).

¹⁹ Obniżono ceny płodów rolnych oraz podwyższono ceny produktów przemysłowych, nakładając na nich przy tym najwyższe podatki w całym ZSRR. Według danych GPU (sowieckiej policji politycznej) tylko w okresie od 20 lutego do 2 kwietnia 1930 r. odbyło się 1716 masowych protestów chłopów, w tym 15 zbrojnych przeciwko przymusowej kolektywizacji, a w ciągu roku ich ogólna liczba sięgnęła 4 tys. Zob. П. Чернега, *Голодомор – геноцид 1932–1933 рр. в Україні: передумови, причини й наслідки* [Holodomor – genocide of 1932–1933 in Ukraine: prerequisites, causes and consequences], [w:] П.М. Чернега (red.), *Голодомор – геноцид 1932–1933 років як наслідок антиукраїнської політики сталінського режиму в СРСР (До 80 – річчя трагедії – масового винищення українського народу)* [Holodomor – genocide of 1932–1933 as a consequence of the anti-Ukrainian policy of the Stalinist regime in the USSR (To the 80th anniversary of the tragedy – the mass extermination of the Ukrainian people)], *Збірник науково-методичних матеріалів на допомогу вчителю*, Kijów 2013, s. 6–13.

²⁰ Nazwa geograficzna terenu, który obecnie jest w granicach Federacji Rosyjskiej, jednak wcześniej zamieszkiwany był w większości przez Ukraińców.

z woli władz zostało skazanych na skrajny niedostatek. W tym czasie przyjęto dekret z 7 sierpnia 1932 r. Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR i Rady Komisarzy Ludowych ZSRR o ochronie majątku przedsiębiorstw państwowych, kolchozów i spółdzielni oraz wzmocnieniu własności publicznej (socjalistycznej)²¹. Na jego mocy ładunki transportowane koleją i wodą, a także majątek kolchozów i spółdzielni (uprawy na polach, zwierzęta gospodarskie, zaopatrzenie, magazyny i składy spółdzielcze) stały się własnością państwową. Za jego kradzież przewidziano karę rozstrzelania z konfiskatą mienia, a w przypadku okoliczności łagodzących – pozbawienie wolności na okres nie krótszy niż 10 lat z konfiskatą mienia. Zabroniono także stosowania wobec skazanych amnestii. Dekret ten przeszedł do historii Ukrainy pod nazwą „dekretu o pięciu kłosach” z uwagi na to, że wystarczyła taka ich liczba, aby ukarać „winnego”²².

Autorytetem wypowiadającym się na temat Hołodomoru, jako zbrodni ludobójstwa, jest Rafał Lemkin²³. Analizując rzeczoną kwestię, opisywał kierunki polityki sowieckiej ukierunkowanej na zniszczenie narodu i kultury ukraińskiej. Chodziło o wyeliminowanie inteligencji, zniszczenie niezależnej ukraińskiej cerkwi (prawosławnej i greckokatolickiej) wraz z podporządkowaniem jej strukturom moskiewskiej cerkwi prawosławnej i wyniszczenie ukraińskiego chłopstwa, jako grupy społecznej najbardziej odzwierciedlającej ukraińską kulturę poprzez folklor, muzykę i język. Mówiąc o Hołodomorze, stwierdził wprost, że „broń, której użyto przeciwko tej grupie, jest jedną z najpotworniejszych ze wszystkich znanych – zamorzenie głodem”. Odrzucił podejmowane przez sowietów próby usprawiedliwiania głodu polityką ekonomiczną związaną z kolektywizacją, wskazując, że władza sowiecka zorganizowała ten głód „na zamówienie zgodnie z planem”. Istotnym kierunkiem polityki – według Lemkina – było też rozłokowanie w Ukrainie innych narodów i wywożenie Ukraińców, co poskutkowało rozproszeniem narodu i zerwaniem wiążących go więzi etnicznych.

Obecnie władze rosyjskie w dalszym ciągu próbują podważać odrębność Ukrainy, propagując swoją wersję historii. Świadczy o tym choćby artykuł *O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców*, którego autorstwo, zgodnie z informacjami zamieszczonymi na stronie Biblioteki Prezydenckiej im. Borysa Jelcyna, przypisuje się prezydentowi Rosji Władimirowi Putinowi²⁴. Uwagę

²¹ Zob. *Історія Голодомору* [History of the Holodomor], <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/> (data dostępu: 26.11.2023).

²² Zob. *Закон про п'ять колосків – кривавий інструмент організаторів Голодомору* [The law on five ears of corn is a bloody tool of the organizers of the Holodomor], <https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/zakon-pro-p-iat-koloskiv-kryvavyj-instrument-orhanizatoriv-holodomoru/> (data dostępu: 26.11.2023).

²³ *Raphael Lemkin...*, s. 26.

²⁴ В. Путин, *Статья об историческом единстве Русских и Украинцев* [Article about the historical unity of Russians and Ukrainians], <https://www.prlib.ru/en/article-vladimir-putin-historical-unity-russians-and-ukrainians> (data dostępu: 10.03.2024). Autor porusza w nim

zwracają fragmenty, w których autor wskazuje na podobieństwa kultur ukraińskiej i rosyjskiej, ze szczególnym uwzględnieniem różnic między językami rosyjskim i ukraińskim. Zaznacza, że różnią się one nieznacznie, a odmienności wynikają z przebywania dwóch narodów w różnych bytach państwowych (zapewne chodzi o Rzeczpospolitą Obojga Narodów), co miało skutkować regionalnymi osobliwościami językowymi – dialektami. Zaznaczono, że język narodowy wzbogaca język literacki, czego przykładem w kształtowaniu języka ukraińskiego jest działalność twórcza Iwana Kotlarewskiego, Grygorja Skowordy i Tarasa Szewczenki (narodowych wieszczów), a ich dorobek miał być wspólnym dziedzictwem literackim i kulturowym Rosji oraz Ukrainy²⁵. W tekście przywołano też znaczenie wspomnianych wcześniej aktów prawnych z okresu caratu, twierdząc, że co prawda utrudniały one wydawanie i wwożenie do imperium rosyjskiego literatury w języku ukraińskim, ale było to spowodowane dramatycznymi wydarzeniami w Polsce i chęcią wykorzystania przez liderów polskiego ruchu narodowego „kwestii ukraińskiej” na swoją korzyść²⁶.

Podsumowanie

Ukraina nie poddała się rosyjskiej narracji, mimo wielu lat podległości. Jednym z przejawów tego, a zarazem świadectwem, jest uchwała Rady Najwyższej Ukrainy z 28 listopada 2002 r. w sprawie obchodów 70. rocznicy Holodomoru w Ukrainie²⁷, w której postanowiono o rekomendowaniu Ministerstwu Spraw Zagranicznych Ukrainy podjęcie międzynarodowych starań dla uznania

---

rosyjską wersję historii. Odnosi się do czasów Rusi Kijowskiej i jej rozbitcia dzielnicowego, Rzeczpospolitej Obojga Narodów, powstania Bogdana Chmielnickiego, włączenia ziem ukraińskich do Rosji w wyniku ugody perejaślowskiej, powstania Ukraińskiej Republiki Ludowej, okresu istnienia ZSRR, kończąc na historii współczesnej, tzn. Euromajdanem, walkami w Donbasie i zwrotem Ukrainy ku Zachodowi.

²⁵ В. Путин, *Статья об историческом...* Jako główny argument podniesiono fakt, że co prawda Taras Szewczenko poezję tworzył w języku ukraińskim, ale prozę głównie po rosyjsku. Twierdzenie o rosyjskim charakterze twórczości Szewczenki obalił sam poeta. We fragmencie jego listu z 15 listopada 1839 r. adresowanego do brata pisał: „Jak tylko otrzymasz mój list, od razu do mnie napisz, żebym wiedział. I proszę napisz do mnie tak, jak ja do ciebie piszę, nie po moskiewsku [rosyjsku – przup. aut.], a po naszemu (...). Niech przynajmniej przez papier posłucham ojczystej mowy – В. Мельниченко, *Тарас Шевченко „Москалі – чужі люде...”* [Taras Shevchenko „Muscovites are strangers...”], <https://litgazeta.com.ua/articles/taras-shevchenko-moskali-chuzhi-liude/> (data dostępu: 17.02.2024).

²⁶ Zapewne chodzi tu o odbywające się na terytorium państwa polskiego powstania przeciwko władzy carskiej.

²⁷ Постанова Верховної Ради України Про 70-ті роковини голодомору в Україні [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the 70th anniversary of the Holodomor in Ukraine] (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 51, ст. 377). Tekst w języku ukraińskim dostępny na stronie: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-15#Text> (data dostępu: 17.02.2024).

przez wspólnotę międzynarodową Hołodomoru lat 1932–1933 za zbrodnię ludobójstwa przeciwko narodowi ukraińskiemu oraz przyjęcie przez Radę Najwyższą Ukrainy ustawy w sprawie Hołodomoru w latach 1932–1933 na terenie Ukrainy²⁸. Fakt ten nie powinien dziwić, gdyż wydarzenia tamtych lat stały się dominującym symbolem integrującym naród, dla którego język jest podstawowym elementem wciąż broniącej się i budującej tożsamości. We wstępie zaznaczono, że podjęto się tego, zdając sobie sprawę z moralnego obowiązku wobec minionych i przyszłych pokoleń Ukraińców oraz konieczności przywrócenia sprawiedliwości dziejowej z uwagi na to, iż tragedia Wielkiego Głodu przez dziesiątki lat oficjalnie przez władze ZSRR była negowana. W kwestii poczucia tożsamości narodowej zaznaczono, że konsekwencją – oprócz pozbawienia życia milionów ludzi – było zniszczenie więzi społecznych łączących naród ukraiński z jego wielowiekową tradycją, spuścizną duchową i tożsamością etniczną. Jako podstawę prawną dla tej ustawy we wstępie podano tylko jeden akt prawny – Konwencję w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 9 grudnia 1948 r.

Warto nad tym chwilę zastanowić się (i najlepiej podjąć stosowne, może wyprzedzające działania), gdyż chociażby niedawny konflikt z tzw. Państwem Islamskim również pokazał bezsilność prawa wobec wrogo nastawionych do siebie kultur.

Wykaz literatury

- Brzeziński Z., *Wielka szachownica*, Świat Książki, Warszawa 1998.
- Kleczkowska A., *Memorandum Budapesztańskie – umowa międzynarodowa czy niewiążące porozumienie?*, <https://wladzasadzenia.pl/2021/20/memorandum-budapesztańskie-umowa-miedzynarodowa-czy-niewiazace-porozumienie.pdf>.
- Sirik L., *Tragiczne i traumatyczne skutki polityki radzieckiej wobec literatury ukraińskiej*, „TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych” 2018, t. 6, nr 13.
- Історія Голодомору* [History of the Holodomor], <https://holodomormuseum.org.ua/istoriia-holodomoru/>.
- Мельниченко В., *Тарас Шевченко „Москалі – чужі люде...”* [Taras Shevchenko „Muscovites are strangers...”], <https://litgazeta.com.ua/articles/taras-shevchenko-moskali-chuzhi-liude/>.
- Путин В., *Стаття об історическом единстве Русских и Украинцев* [Article about the historical unity of Russians and Ukrainians], <https://www.prlib.ru/en/article-vladimir-putin-historical-unity-russians-and-ukrainians>.
- Статеева В., *Західноєвропейські видання другої половини XIX ст. про правове становище української мови в підросійській Україні Western* [European editions of the second half of the XIX century. on the legal status of the Ukrainian language

---

²⁸ Закон України Про Голодомор 1932–1933 років в Україні [The Law of Ukraine About the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine] (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 50, ст. 504), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (data dostęp: 17.02.2024).

in sub-Russian Ukraine], [w:] I. Сабодош (red.), *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* [Modern problems of linguistics and literary studies], Uzhhorod 2009.

Чернега П., *Голодомор – геноцид 1932–1933 рр. в Україні: передумови, причини й наслідки* [Holodomor – genocide of 1932–1933 in Ukraine: prerequisites, causes and consequences], [w:] П.М. Чернега (red.), *Голодомор – геноцид 1932–1933 років як наслідок антиукраїнської політики сталінського режиму в СРСР (До 80 – річчя трагедії – масового винищення українського народу)* [Holodomor – genocide of 1932–1933 as a consequence of the anti-Ukrainian policy of the Stalinist regime in the USSR (To the 80th anniversary of the tragedy – the mass extermination of the Ukrainian people)], *Збірник науково-методичних матеріалів на допомогу вчителю*, Київ 2013.

Summary

Defining culture inspired by human rights in the light of the struggle to preserve the Ukrainian language

Keywords: human rights, culture, cultural heritage, war in Ukraine, Ukrainian and Russian languages.

The article raises the issue of culture and cultural heritage directly and indirectly related to human rights in light of the ongoing war in Ukraine. It is a substitute showing the importance of Ukrainians' efforts to preserve their language and national consciousness, indicating an internal belief in the existence of cultural distinctiveness, cultivated despite long-term external pressures. The aim of the article is to raise the issue of the importance (about human rights) of a nation's culture, the most natural emanation of which is its language; it is about a problem that he has been struggling with "forever", experiencing the external pressure of cultural imperialism. Russia's long-term administrative and legal actions, which have had dramatic consequences and hit intellectual circles and culture itself, have not brought the expected results; nor were they provided by attempts to propagate subjectively presented versions of historical events intended to justify the pressure and struggle to expand their sphere of influence. Finally, it also emphasizes the importance of preserving Ukraine's cultural heritage as an element that, if destroyed, will not return to its pre-armed conflict state; will be evidence of a violation of human rights.

